

Read Online

Nicholai Studies, Vol. III, No. 6 (2023): 321–330.

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.6.321-330>

UDC: 821.163.41.09 Николај Велимировић, свети(049.32)

271.2-29 Николај Велимировић, свети(049.32)

Received: May 19th, 2023. Accepted: July 13th, 2023.

On Saint Nicholai by the Pen of a Linguist

Ružica S. Levuškina

Institute of Serbian Language of the

Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA), Belgrade

✉ ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3559-1085>

On the Book

Language and Lexis of the Holy Bishop St. Nikolai Velimirovich (A Differential Approach). Institute for the Serbian Language of SASA Monographs 34. Belgrade: Institute for the Serbian Language of SASA, 2022. 507 pp. ISBN 978–86–82873–86–0.

Writing about the language of such a great author as the Saint Nicholai (Velimirovich) can be considered both daring and a gift. The courage to tackle the description of the language of such an extensive creative oeuvre grew and matured over the years in the associate of the Institute of the Serbian Language, SANU, today a scientific advisor — Dr. Vladan Jovanović. The monograph is the result of the author's many years of reflection on the language of Saint Nicholai. As it is impossible to encompass the incomprehensible, it is understandable that a differential approach was applied, “which means that the linguistic material is viewed in relation to the state of the contemporary Serbian literary language — its literary-linguistic norms and use in the system of functional styles.” This means that the language in Bishop Nicholai's works is viewed in a triangle: the language of the writer (parole), the language of the national community (langue), and the language of theological

style. In other words, we got only a part and the beginning, we hope, of new challenges over the description of the language of this great All-Orthodox Saint. All those new, future researches will start on these foundations, from the views of the author who received the gift of being the first to monographically describe the language of the Serbian Chrysostom.

О светитељу Николају из пера лингвисте

Ружица С. Левушкина

Институт за српски језик САНУ, Београд

✉ ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3559-1085>

О књизи

Језик и речник Свештој владике Николаја Велимировића (диференцијални ѝрисѝуй). Институт за српски језик САНУ. Монографије 34. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022. 507 стр. ISBN 978–86–82873–86–0.

Писање о језику тако великог ствараоца као што је свети-тељ Николај (Велимировић) може се сматрати како смело-шћу, тако и даром. Смелост да се ухвати у коштац са опи-сом језика тако обимног стваралачког опуса расла је и sazрвала годинама у сараднику Института за српски је-зик САНУ, данас научном саветнику — др Владану Јовано-вићу. С тако тешким задатком изборио се прилично добро, а несумњиво је и молитвено заступништво Светог владике припомогло да се ова књига појави на свет. Монографија је резултат вишегодишњег ауторовог промишљања над јези-ком светитеља Николаја. Како је немогуће обухватити нео-бухватљиво, разумљиво је да је примењен диференцијал-

ни приступ, „што значи да се језички материјал посматра у односу на стање у савременом српском књижевном језику — његове књижевнојезичке норме и употребе у систему функционалних стилова. То значи да се језик у делима владике Николаја посматра у троуглу: језик писца (*parole*), језик националне заједнице (*langue*) и језик богословског (теолошког) стила“ (16). Другим речима, добили смо само део и почетак, надамо се, нових прегалаштва над описом језика овог великог свеправославног светога. Сва та нова, будућа истраживања започињаће на овим темељима, од ставова аутора који је добио дар да буде први ко је монографски описао језик српског Златоуста.

Предмет истраживања, како сам аутор каже на почетку (у делу под називом *Уместіо ѱредіовора*, стр. 7–8), је „језик у двома његовим манифестацијама: граматичкој (морфолошкој, творбеној) и лексичкој. Посебну пажњу обратили смо на речник одабраних речи и појмова, поглавито оних из домена српске православне духовности и културе, као и оних мање познатих, било да се ради о речима домаћег или речима страног порекла“ (8).

Увод (9–23) се састоји из пет целина. У првој читамо о значају проучавања језика владике Николаја. Овде се даје и кратки животопис светитеља, као и поглед на радове о његовом језику. Наведена су само четири рада у којима се на овај језик гледа из угла филологије и науке о језику (13), што довољно илуструје недовољну истраженост теме. У другој целини описан је корпус, метод и циљ истраживања (15–16), а у трећој је дат осврт на српски књижевни језик и богословље Николајевог времена (16–18). *Главни ѱравици истраживања српској ѱравославној доіословља* — назив је четврте целине (18–21) у којој се даје преглед најважнијих праваца истраживања језика и религије уопште, а дефинише се и разматра теолингвистика као дисциплина, као и њен развој у словенским земљама, посебно у Србији. Овде (21) је поменут и часопис *Николајеве студије* и научни скуп „Наслеђе Св. Николаја Велимировића“. Последњи део *Увода* (22–23) је *Поілед*

владике Николаја Велимировића на духовне тежње у филозофији и култури Европе његовог времена, где су у најкраћим цртама описани главни његови ставови на дате тежње, потребни и за правилно схватање језика којим је писао.

Поред *Увода*, монографија има још 5 већих целина. Аутор најпре описује писано стваралаштво владике Николаја Велимировића из угла филолошке науке (25–69), затим граматичке и лексичке слојеве (71–164) и речник (173–479), те на крају даје заклjučак (481–487). Мања, али веома значајна целина за савремени српски језик која је незаобилазна је кад је у питању ова врста лексике,¹ посвећена је питањима правописне норме: *Велико слово у делима владике Николаја Велимировића* (165–172). Поред списка литературе који има 126 јединица (490–497), постоји и списак извора и њихових скраћеница (488–490), регистар појмова и именски регистар (503–507), као и резимеи на руском и енглеском језику (499–502).

Највећи део књиге посвећен је речнику Светог владике Николаја. Овај део монографије, између осталог, нарочито је значајан за српске лексикографе који у овом речнику имају готове дефиниције за многе лексеме које раније нису биле описиване у дескриптивним речницима савременог српског језика (нпр. *сажиће*, *ѝросфорник*, *ѝроѝ*, *скверан*, *ѝримир*, *малодушесѝвоваѝѝ*, *водвориѝѝ се* и многе друге). Такође је веома корисно што су готово све заглавне лексеме акцентоване према важећој акценатској норми савременог српског језика. Уз поједине одреднице наведени су и дефинисани изрази, како устаљени (нпр. *дванаесѝѝ айосѝола*; *Боѝ ѝе длаѝо-*

¹ Нека могућа решења раније су понуђена у: Рада Стијовић, „Нова правописна решења — велико слово (предлог измена)“, *Наш језик*, књ. XLIV, св. 3–4 (2013): 25–30, и у: Ксенија Кончаревић, „Графијско-ортографска обележја сакралног функционалностилског комплекса у српском и руском језику (из социолингвистичке и нормативистичке перспективе)“, *Зборник Майице српске за славистику*, књ. 75 (2009): 11–38. У својој (необјављеној) докторској дисертацији (Ружица Бајић, *Лексика из сфере ѝравославне духовносѝѝи у срѝском језику и њена лексикоѝрафска обрада*, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013) такође смо на више места указивали на потребу да се реше правописни проблеми и одреди одговарајућа норма (стр. 207, 245, 256–257, 299, 346 и 414).

словио!), тако и они „које је сам владика Николај издвајао, а понегде и објашњавао њихово значење, нпр. израз *іоішо-во срце*“ (177). Нарочито подробно обрађени су изрази с лексемом *венац* као компонентом (227–229). Овој теми аутор је посветио и посебан научни чланак.² Речник у одређеној мери, где је било неопходно, садржи и енциклопедијске информације, или у самој дефиницији и(ли) у примерима којима се лексикографска дефиниција употпуњује.

Значајне су и интересантне оне речи у овом речнику „чије се лексичко значење не може дефинисати одвојено од концепта чији садржај носи“ (184). Као примере, аутор наводи лексеме као што су *аџазма*, *нада*, *іолуд*, *змија*, *срце*, *Врачар*, *Косово* — у одељку под називом *Лексикоіграфска дефиниција* (181–186). Поглавље *Лексикоіграфска обрада речи* садржи делове о изворима и ексцерпцији грађе (175–176), успостављању одредница (176–178), речима страног порекла (178–179) и стилским квалификаторима (180–181). Важно је напоменути, што ћемо истаћи речима самог аутора, да „речник тежи карактеру тематског тезауруса језика једног аутора“, при чему „појам речника тематског тезауруса подразумева исцрпну ексцерпцију речи из неког корпуса и њихов опис према критеријуму припадности одређеној тематској области“ — у овом случају „широј области српске православне духовности и културе“ (175). Такође, аутор с правом напомиње (174) да речник није дело богослова, него лексикографа, те да је при његовој изради примењен филолошки, а прецизније — лексикографски приступ обраде одредница. Осим што је илустровано богатство лексичког фонда владике Николаја, речником је пружен и „детаљнији увид у језик нашег богословља, а тиме и у лексички фонд српскога језика у целини“ (исто).

Уводне напомене о писаном стваралаштву Светог Николаја (25–29) аутор је дао ослањајући се на досадашње ис-

² Владан З. Јовановић, „Именица *в(и)јенац* у изразима с хришћанском компонентом значења у српском језику (из угла српског лексикографског описа)“, *Јужнословенски филолоі*, књ. 78, св. 2 (2022): 731–746, <https://doi.org/10.2298/JF12202745J>.

траживаче,³ према којима ово стваралаштво има три фазе, „омеђене друштвено-историјским приликама у којима је владика живео, као и утицајима теолога и философа са чијим је делима долазио у додир“ (26). Нарочито место заузеле су у монографији ауторове анализе и разматрања следећих вланичиних остварења: српске верске читанке — *Охридској њролоја* (29–36), *Релијије Њејошеве* (42–46),⁴ црквене поезије (46–49; овде су ушле и *Молијиве на језеру* као песме у прози), беседа, проповеди, посланица, слова и сл. (52–55), приповетке (кратког романа) *Касијана* (59–64), као и поучних цитата из различитих часописа⁵ које је сакупио у збирци васпитних примера, под називом *Најбољи васијийач* — протојереј Живан М. Маринковић (55–59). Драгоцено је што је у посебну целину одвојено промишљање о српском народу и његовом језику (64–69), где се објашњава и идеја свечовека.

У поглављу о граматичким и лексичким слојевима обрађене су карактеристике језика и стила светитеља Николаја које се донекле разликују од оних у стандардном савременом српском језику или су по нечему карактеристичне. Аутор их је најпре класификовао и описао према врстама речи: именице, придеви, заменице, бројеви и глаголи. Истакнути су често коришћени морфолошки облици и категорије, нарочито архаични и они који се данас све више губе из језика (нпр. аорист, партиципи, промена неких бројева по падежима). Партиципска образовања на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)* (нпр. *сїтрадајући*, *умирући*, *сишавши*, *одшедши*, *љубими*, *нейосїи-жим*) обрађена су детаљније (84–92), као и именице и придеви с префиксима *без-* и *-не* (92–107; нпр. *безумник*, *бесредбеник*, *безїродни*, *безїневан*), придеви с префиксом *їре-* (нпр. *їресвейї*, *їреисїодњи*, *їредлаїословен*; 107–111) и глаголи и именице с префиксом *о-* (нпр. *обездушиїи се*, *обескарак-*

³ Првенствено се ослањао на: Радован Биговић, *Од свечовека до Бојочо-века: Хришћанска философија владике Николаја Велимировића* (Београд: Рашка школа, 1998).

⁴ Овај део носи назив „Сусрети“ двојице владика у Релијији Њејошевој.

⁵ Претежно из *Малој мисионара*.

иерийи, озлобљење, олицейворење). У посебном одељку обрађене су и речи с основом (-)слов(-) и њеним проширеним варијантама (-)словес-, -словље, -слов(и)је (114–121). Можемо издвојити, илустрације ради, лексеме *обесловији се, злословије, сквернословље, оловесийи*. Глаголу *словийи* и придеву *словесан* посвећени су посебни пододељци. Поједине од набројаних тема аутор је разматрао и раније, у радовима о којима обавештава читаоца у напоменама уз поједине поднасловe. Издвојене су, такође, и сложенице: именичке, придевске и глаголске (121–130). Да илуструјемо светитељево мајсторство стварања нових сложеница само неким примерима: *дидблијоверујући, душожедан, кривоумни, њравомисаон, доіозаборава, злайіојоклоник, аніеломрзаца, свеоживийељ, малодушесійвовайи, блаіоукрашавайи*.

Аутор је у монографији издвојио одређени број лексичких јединица „према структури и семантици речи, тј. на основу лексичко-семантичких поља“ (131).

У овом делу, тако, налазимо цео низ лексема којима се означава Господ или карактеристика које се односе на Бога (131–135), те синтагме и изразе „са номинацијом некога од лица Свете Тројице (у основном или пренесеном значењу) и одредбеним појмом (атрибутом, атрибутивом или именичким појмом у генитиву)“ (135–137). Све лексеме најпре су дефинисане, а потом и илустроване примерима, те представљају, у ствари, изводе из речника. Навешћемо неке од њих: *свеоживийељ* „онај који оживљује, даје живот (о Богу)“ — Окренули сте се целим лицем ка стварима, и целим леђима Сведржитељу, Свеоживитељу ствари (Свеч.⁶, 160); *свейлобийни* „који поседује и може да дарује насушну светлост, просвећење (о Господу)“ — Осветли душу моју, светлобитни Боже мој, и она ће се охрабрити и ослободити од света (МНЈ⁷, 116). Што се тиче синтагми и израза, оне су само илустрова-

⁶ Ауторова скраћеница за: Николај Велимировић, *Речи о свечовеку* (Ваљево: Глас Цркве, 2003), 89–109.

⁷ Ауторова скраћеница за: Владика Николај, *Молийве на језеру* (Ваљево: Глас Цркве, 2003).

не. На пример: *сведок тајни* — Сведоче свих тајни на небу ... Ти једини видиш немоћ свакога од нас (ОП⁸, 620); *ошверзи-ишељ раја* — И заиста пророчанства векова остварена су онда када се на земљи јавио Бог Слово као Чудотворац ... Отверзител Раја (Теод.⁹, 111). Посебно су наведене, под истим поднасловом ('Бог'), „општеупотребне речи исказане у метафоричном значењу за именовање Бога односно придеви којима се означава оно што њему припада или се на њега односи“ (138), „партиципска образовања којима се именује Господ, односно лица Свете Тројице“ и „облик првог лица једнине презента „јесам“ (139). Потоње је илустровано једним примером: Ја сам онај кога тражиш. Држи се Мене. Име ми је: Јесам (МНЈ, 142). На сличан начин приказане су и лексеме које у делима светитеља Николаја означавају Богородицу и анђеле, а наведени су и атрибути и атрибутиви уз имена светих.

Библијске метафоре и поређења анализирани су у засебном одељку (141–148), будући да заузимају посебно место у стваралаштву Светог Николаја Жичког. Објашњавајући метафоре као што су, између осталог: маслина, пут, рибари, њива, „јасле и слама“, „дрво и гране“, „пастир и овце“ — аутор је показао познавање Светог Писма које је неопходно за једнога теолингвисту, односно истраживача савременог језика и религије. Исто се може казати и кад је у питању јеванђељска интерпретација народне изреке *и вуци сити и овце на броју* (148–151) која представља скраћену верзију раније објављеног ауторовог чланка под насловом „Народна изрека *и вуци сити и овце на броју* у хришћанској семантичкој интерпретацији“.¹⁰

⁸ Ауторова скраћеница за: Владика Николај, *Охридски њролоі* (Ваљево: Манастир Лелић, 2008).

⁹ Ауторова скраћеница за: Владика Николај, *Теодул* (Ваљево: Глас Цркве, 2003); *Српски народ као Теодул*, у: *Земља недођија*, ур. Љубомир Ранковић (Ваљево: Глас Цркве, 2003), 63–101.

¹⁰ Владан Јовановић, „Народна изрека и вуци сити и овце на броју у хришћанској семантичкој интерпретацији“, *Језик данас: гласило Мајице српске за културу усмене и писане речи*, година XVIII, бр. 18 (2021): 20–24.

Посебан допринос истраживању савременог српског језика аутор је дао анализом старокњижевне лексике којом обилује језик светитеља Николаја Охридског, нарочито у *Охридском њролоју* (151–164). Он овде иде и даље од лексичког језичког нивоа, наводећи архаичне предлошко-падежне конструкције и примере рекције, на пример: Свети оче, ти ослабљен беше, | На колени у цркву пузаше, | Руку моју у својој држаше (ОП, 143). Након подробне анализе застареле и архаичне лексике у односу на старокњижевну, аутор наводи важан закључак, „да се у немалом броју случајева степен архаичности у језику не може одредити независно од стила којем конкретна реч припада, као и од саме области знања и њеног термилошког система. Архаичност на нивоу стандардног језика не подразумева и застарелост датих речи у језику црквеног стила, у којем многе речи које се осећају као архаизми функционишу као термини“.

Верујемо да ће се убудуће, захваљујући анализи архаизама, историзама и застарелих речи у монографији, као и наведеном закључку — свестраније приступати одређивању извесних лексема савременог српског језика као (не)застарелих. У томе видимо само једну од вредности ове монографије за србистику. О неким другима смо казали на другим местима у овом прилогу. Читаоцима остављамо да списак заврше док уживају у читању и промишљању о језику једнога од највећих Срба свих времена. Надамо се да ће књига бити подстрек другим истраживачима да проналазе још карактеристика језика светитеља Николаја, на другим језичким нивоима, на корпусу неких других његових дела итд. Материјала је много, истраживача за сада мало. Свакако је појављивање ове монографије велики догађај и требало би да помогне да се код српских филолога повећа интересовање за језик и стил Светитеља, те да она буде само почетак у низу нових.

Библиографија | Bibliography

- Бајић, Ружица. *Лексика из сфере њравославне духовности у српском језику и њена лексикографска обрада*. Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013.
- Биговић, Радован. *Од свечовека до Бојочовека: Хришћанска филозофија владике Николаја Велимировића*. Београд: Рашка школа, 1998.
- [Велимировић], Владика Николај. *Молићиве на језеру*. Ваљево: Глас Цркве, 2003.
- [Велимировић], Владика Николај. *Охридски њролої*. Ваљево: Манастир Лелић, 2008.
- Велимировић, Николај. *Речи о свечовеку*. Ваљево: Глас Цркве, 2003.
- [Велимировић], Владика Николај. *Српски народ као Теодул*. У: *Земља недођија*, ур. Љубомир Ранковић, 63–101. Ваљево: Глас Цркве, 2003.
- [Велимировић], Владика Николај. *Теодул*. Ваљево: Глас Цркве, 2003.
- Јовановић, Владан З. „Именица *в(и)јенац* у изразима с хришћанском компонентом значења у српском језику (из угла српског лексикографског описа)“. *Јужнословенски филолої*, књ. 78, св. 2 (2022): 731–746. <https://doi.org/10.2298/JFL2202745J>.
- Јовановић, Владан. „Народна изрека и вуци сити и овце на броју у хришћанској семантичкој интерпретацији“. *Језик данас: Ђласило Мајице српске за културу усмене и љисане речи*, година XVIII, бр. 18 (2021): 20–24.
- Кончаревић, Ксенија. „Графијско-ортографска обележја сакралног функционалностилског комплекса у српском и руском језику (из социолингвистичке и нормативистичке перспективе)“. *Зборник Мајице српске за славистику*, књ. 75 (2009): 11–38.
- Стијовић, Рада. „Нова правописна решења — велико слово (предлог измена)“. *Наш језик*, књ. XLIV, св. 3–4 (2013): 25–30.

* * *